

Hank van Tilborg
H+N+S Landschaps-
architecten

De Geniedijk vanuit de lucht.

Door de tijd ingehaalde wordt eigen

Rond Amsterdam ligt een krans van forten, kazematten en andere overblijfselen van verdedigingswerken die het intrigerende verhaal vertellen van de Stelling van Amsterdam. Een verhaal door Gerard van Westerloo, in 2001 in zijn essay 'De Stiltestelling' raak getypeerd als een verhaal van verveling, jaren wachten op een strijd die nooit gekomen is. Een verhaal van tot in de perfectie doorontwikkelde militaire ingenieurskunst, bij voltooiing geridiculiseerd door innovatie; de uitvinding van het vliegtuig. In de Haarlemmermeer ligt de Geniedijk, die ooit een cruciaal onderdeel van de Stelling van Amsterdam vormde.

Deze Geniedijk wacht nu een nieuwe toekomst.

Detail van de weg door de Geniedijk.

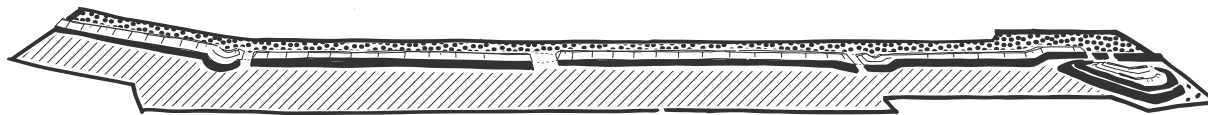
Geniedijk tijds Geniepark

Ter hoogte van de Geniedijk in de Haarlemmermeerpolder vliegen dagelijks duizenden vliegtuigpassagiers over de nutteloos geworden verdedigingslijn. Met name bij een landing op Kaagbaan en Zwanenburgbaan is de Geniedijk duidelijk zichtbaar als een groenblauw lint door een open agrarisch polderlandschap. Deze agrarische setting gaat echter snel veranderen. Zowel aan de noordkant als aan de zuidkant staan grootschalige ontwikkelingen op stapel in de gebieden Beukenhorst, Schiphol Logistics Park (SLP), A4 Zone West en PrimAviera - voor kantoren, bedrijvigheid en glastuinbouw. Deze ontwikkelingen leiden tot

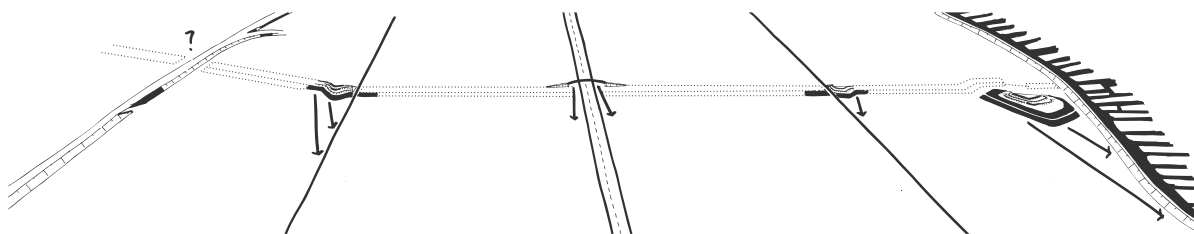
een sterke verstedelijking, wat om een (groen) rustpunt vraagt. De Geniedijk biedt de uitgelezen kans als een belangrijke landschappelijke drager te functioneren voor deze nieuwe werkgebieden. De Geniedijk kan als imagodragers en centraal groengebied voor de toekomstige bedrijfsterreinen fungeren en daarnaast ook als uitloopgebied voor de bewoners van Hoofddorp. Daarnaast vormt de dijk een belangrijke schakel in de regionale groenstructuur en het groenblauwe netwerk van de Haarlemmermeer, door de bijzondere positie die de Geniedijk in de (gemeente) Haarlemmermeer inneemt. De Haarlemmermeer kent een rechttoe recht-

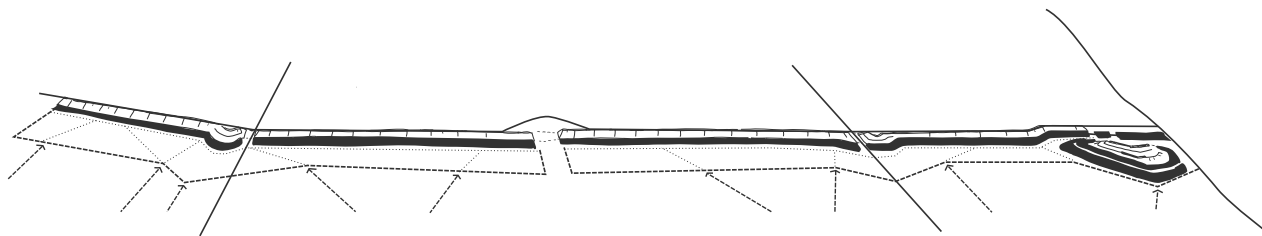
Principe 1. maximaal inzetten op en benadrukken van de lineariteit

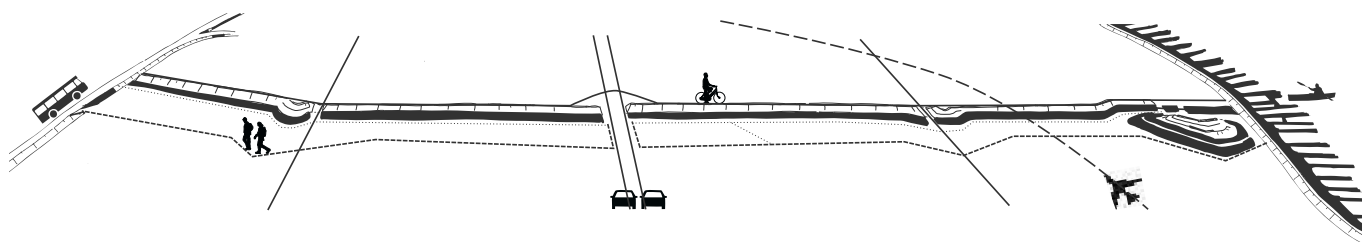
Principe 2. benadrukken van de 2 verschillende parkzijdes

Principe 3. verbijzonderen van de accessen

Principe 4. gevarieerde routing met Geniedijk als hartlijn

Principe 5. vormgeving aan verschillende belevingsperspectieven

De vijf ontwerpprincipes.

aan opzet; in de orthogonale polderstructuur gekenmerkt door het vaste kavelgrid valt de scheve structuur van het Geniepark als eigenwijs element direct op. Maar het Geniepark, met de Geniedijk als hartlijn, is niet enkel daarom bijzonder. Minstens zo bijzonder is de kans het Geniepark in te zetten als schakel tussen de wereld van de duinen aan de ene en de Westeinder plassen aan de andere zijde. Op slechts enkele plekken in de Haarlemmermeer is het - voor langzaam verkeer - mogelijk zich op directe en aantrekkelijke wijze te verplaatsen van de kust naar het Groene Hart en visie versa. Voldoende redenen dus om de Geniedijk op te pakken als drager en bindend element en het uit te breiden tot een parkgebied van zo'n 125 hectare

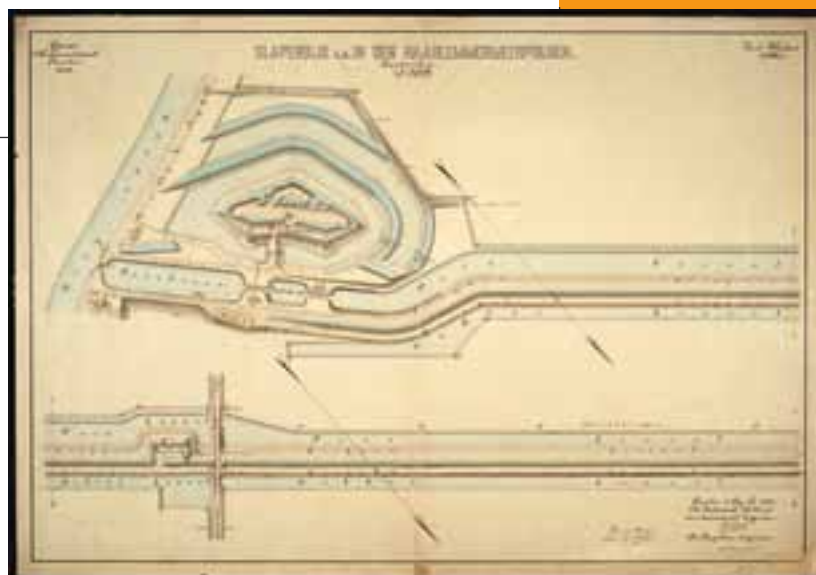
aan weerszijden van de Geniedijk, lopend van de spoorlijn Leiden-Amsterdam tot aan de Ringvaart: het Geniepark. Het Geniepark is een parkstrook waarin laagdynamische, langzame functies als cultuurhistorie, natuur en recreatie de overhand hebben en tegenwicht bieden aan de omliggende hoogdynamische ontwikkelingen aan de oostflank van Hoofddorp.

Om het Geniepark te realiseren hebben de gemeente Haarlemmermeer, de Gemeenschappelijke Exploitatiemaatschappij A4 zone west, Schiphol Area Development Company (SADC), de provincie Noord-Holland en de initiatiefnemers van glastuinbouwgebied PrimAviera (SGN/Elora) de handen in-

eengeslagen. In 2010 is een programma van eisen opgesteld voor het Geniepark. H+N+S Landschapsarchitecten is na een selectieprocedure gevraagd om voor het park het voorlopig ontwerp (VO) op te stellen. Eind december, op de laatste raadsbehandeling van 2012, is dit VO unaniem door de gemeenteraad van de gemeente Haarlemmermeer vastgesteld. Op basis van het VO wordt nu een definitief ontwerp gemaakt. In 2013 wordt de eerste fase uitgevoerd. In dit artikel wordt het voorlopig ontwerp toegelicht.

INGENIEURSLANDSCHAP

Ontwerpen begint met het benoemen van heldere uitgangspunten en ontwerpprincipes. Deze houden rekening met het door de opdrachtgever opgestelde programma van eisen maar gaan verder. Allereerst is een nadere gebiedsanalyse (omgevingsscan) verricht en hebben diverse gesprekken plaats gevonden met de belangrijkste spelers. Zo hebben gesprekken plaats gevonden met vertegenwoordigers van de diverse publieke partijen (gemeente, provincie, waterschap), het bedrijfsleven (ontwikkelaars en bedrijven die in het gebied zetelen) maar ook bewoners en omwonenden. Op basis hiervan zijn in overleg met de opdrachtgever bouwstenen voor het ontwerp opgesteld, die door H+N+S zijn doorvertaald in een set ontwerpprincipes voor het Geniepark. Op basis van deze ontwerpprincipes is een schetsontwerp gemaakt, wat besproken is met de opdrachtgever, een apart kwaliteitsteam en de bewoners/omwonenden. Op basis van de reacties en aanbevelingen vanuit deze groepen is het uiteindelijke VO vervaardigd.

Een historische militaire kaart van de Geniedijk en het fort Aalsmeer.

De geschiedenis van de Haarlemmermeer en van de Geniedijk hangen nauw samen, maar zijn niet vanaf het begin met elkaar verbonden. Het landschap van de huidige Haarlemmermeerpolder is ontstaan in de 19e eeuw, hoewel al in de 17e eeuw plannen gemaakt werden om het Haarlemmermeer droog te malen. Tegen deze plannen bestond aanvankelijk sterke oppositie. Daarnaast ontbraken de financiële middelen en was er weinig vertrouwen in de technische haalbaarheid van een droogmakerij op deze schaal. In 1840 ging de eerste spade in de grond en na acht jaar graven was het meer volledig afgesloten door een ringdijk. Inmiddels was besloten de droogmaking volledig met stoomkracht te verrichten.

Al tijdens de droogmaking werd een begin gemaakt met de verkaveling van de 'modderpoel'. Er werd een volledig civieltechnisch ingegeven plan opgesteld, met een hoofdvaart en zes dwarsvaarten als belangrijkste structurelementen, gevolgd door een fijnmazig net van sloten en tochten met het oog op een goede afwatering en waterberging. De verkaveling van de gronden werd gekenmerkt

Zo ziet de Geniedijk er nu uit.

Doorsnede van de brug.

door een stelsel van op vaste afstand lopende lengte- en loodrecht daarop staande dwarswegen, plus diverse vaarten en tochten. Zo ontstonden overwegend kavels van één kilometer diep begrensd door een weg aan de voorzijde en een tocht aan de achterkant, de basis van het voor de Haarlemmermeer kenmerkende poldergrid. Het droogmakerijlandschap van de Haarlemmermeer is een volledig door ingenieurs bepaald landschap. Over dit ingenieurslandschap is al vrij snel een nieuw laag geschoven, met de aanleg van de Geniedijk Haarlemmermeer, opnieuw een ingenieurslandschap, nu ontworpen door militaire ingenieurs. De Geniedijk is aangelegd tussen 1888 en 1903 en maakte deel uit van de Stelling van Amsterdam, een militaire verdedigingsring van ongeveer vijftien tot twintig kilometer rondom de hoofdstad. De Geniedijk was bedoeld als waterkerende dijk. In tijden van nood kon water ingelaten worden en werd in de Haarlemmermeerpolder, aan de buitenzijde van de dijk, water ingelaten om de vijandelijke troepen en hun transport te stoppen. Op zwakke plekken - de zogenaamde accessen (bijvoorbeeld dijken) - werden fortificaties (forten/kazematten) gebouwd als aanvullende bescherming.

STILTESTELLING

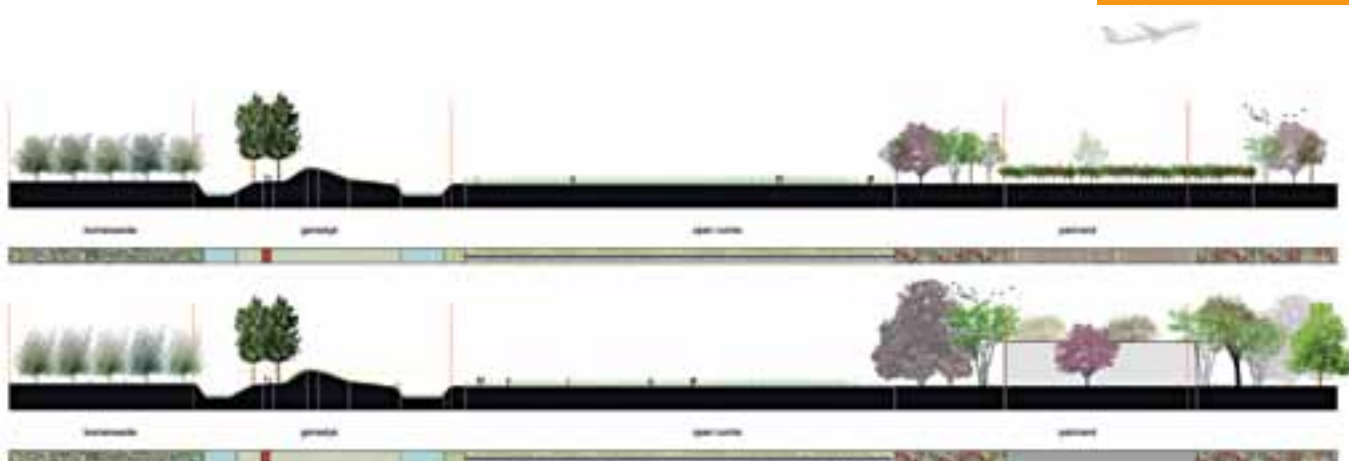
Vanaf eind negentiende eeuw werden er al plannen gemaakt voor de realisatie van de Stelling rond Amsterdam. Het duurde echter lang voor de

stelling af was. Toen de Eerste Wereldoorlog begon was de Stelling nog niet voltooid. Uiteindelijk is maar liefst 33 jaar gebouwd aan de stelling. In 1963 werd de militaire status van dit verdedigingswerk opgeheven omdat die was achterhaald door de moderne gevechtstechnieken. In 1996 werd de Stelling van Amsterdam door UNESCO op de Werelderfgoedlijst geplaatst. De dijk is nog altijd aanwezig, maar niet overal meer even gaaf en soms niet meer goed herkenbaar door aangrenzende stedenbouwkundige ontwikkelingen. Daarnaast is het historisch profiel (met verschil tussen de aanvalsen verdedigingszijde) er niet overal meer. Langs de Geniedijk is nog een aantal fortificaties bewaard, zoals het Fort bij Aalsmeer.

In de huidige situatie wordt opnieuw aan het landschap van de Haarlemmermeer ontworpen: de militair ingenieurs zijn vervangen door stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten die het landschap van de 21e eeuw vormgeven, met bedrijvenparken met hoofdzakelijk logistieke bedrijvigheid, glastuinbouwgebieden en kantorenparken. Maar in dit werklandschap is ook ruimte voor een 'venster op het verleden' van de Geniedijk. Een gebied waar de stedeling uit Hoofddorp of de werknemers uit naastgelegen bedrijfsterrainen even aan de dynamiek kunnen ontsnappen en kunnen genieten van deze 'Stiltestelling'. Kijkend naar de directe omgeving van het Geniepark en de veranderingen die hier op stapel staan, wordt het Geniepark opgevat als een 'pauzepark' voor de werknemers uit de directe omgeving. Dit vraagt om een praktische, bruikbare parkomgeving met zitplekken, wandelroutes, hardlooptrondjes enzovoorts. Daarnaast zal het Geniepark ook dienst doen als 'transitpark' voor fietsers die bijvoorbeeld langs (een deel van de) Stelling van Amsterdam fietsen, of die het park gebruiken als route van de duinen naar het Groene Hart of omgekeerd. Voor hen kan het Geniepark functioneren als een pleisterplaats; een plek om

Een impressie van het Geniepark vanuit de trein.

even af te stappen en bijvoorbeeld een broodje te eten. Belangrijk uitgangspunt voor het ontwerp is daarom het realiseren van gevarieerde routes met de Geniedijk als hartlijn.

DANSENDE PARKRAND

Naast deze functionele benadering is het voorlopig ontwerp ook gebaseerd op ruimtelijke uitgangspunten. Het VO stopt uiteindelijk op zes ontwerpprincipes. Zo wordt ingezet op een sterke zonering, met een rustig, landschappelijker middendeel en twee 'drukkere' polen aan de uiteinden: een bij het station en een aan de andere zijde bij Fort Aalsmeer. Andere principes betreffen het benadrukken van de lineariteit van de dijk en de twee zijden aan weerszijden, plus het verbijzonderen van de accesen. Verder is bij het ontwerp ingezet op verschillende belevingsperspectieven en bijbehorende 'snelheden': het perspectief van de automobilist (vanaf de A4), de vliegtuigpassagier, de treinpassagier of gebruiker van de Zuidtangent en natuurlijk het perspectief van de voetganger en fietser.

In het VO zijn deze principes vertaald in een opzet met vier deelgebieden, als een soort spekkook. Aan de beschermde kant, de keelzijde, komt een bomenweide, waar duizenden fruitbomen staan, als wachters in het gelid. De bomenweide wordt begraaasd door schapen van een lokale boer. De schapen zorgen voor een natuurlijk beheer en maken levering van biologisch vlees aan lokale afnemers mogelijk. De (scherpe) overgang van de bomenweide naar deelgebied van het monumentale Geniedijk-ensemble wordt gevormd door het achterkanaal. De Geniedijk zelf krijgt een face-lift: de dijk wordt weer rechtgetrokken en verder wordt ingezet op een continu profiel.

Aan de aanvalzijde wordt de Geniedijk vrij gelegd met een open weide - het schootveld - dat rond de fortificaties het grootst is. Zo ontstaat de dansende parkrand, een bomenrijke parkrand die de overgang vormt van het schootveld naar het bedrijfsterrein A4-zone West aan de ene en glastuinbouwgebied PrimAviera aan de andere kant van de A4. De parkrand kent een bomenrijk karakter. Deze

begint als een kwekerij, met verschillende bomen die worden opgekweekt. In de loop der tijd maakt een deel van de bomen langzaam plaats voor kantoorachtige bedrijvigheid in een campusachtig milieu. De bomen krijgen elders in de gebiedsontwikkeling van A4-zone West een plek.

Waar in de rest van het park eenvoudige, landschappelijke middelen volstaan, inclusief extensief beheer, worden in de parkrand zitplekken voor intensief gebruik gerealiseerd. De plekken kunnen geadopteerd worden door bedrijven uit de nabijgelegen campus. Zo ontstaat een gevarieerd park dat een heldere, haast on-Hollandse monumentale opzet koppelt aan een grote bruikbaarheid met voor ieder wat wils.

Doorsnede van de ontwikkeling van het Geniepark.

Impressie van het open schootveld.

Impressie parkrand.

